

Πάσαι αἱ ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἐκδόσεις τοῦ Κοραῆ ἀποβλέπουσι πρὸς τὴν πολιτικὴν, ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν παρασκευὴν καὶ στοιχεῖωσιν τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλλάδος. Κατὰ τὸ πρῶτον τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος ἔτος ἐξέδωκε τὰ «Πολιτικά», τὸ βαθὺ ἐκεῖνο τοῦ βαθυνουστάτου τῶν φιλοσόφων σύγγραμμα, ὅπερ ἔτι καὶ νῦν εἶναι ἀπαράμιλλον ἀρχέτυπον πολιτικῆς ἐπιστήμης καὶ ἀθάνατον μνημεῖον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους μεγαλοφυΐας. Τὰ Πολιτικά τοῦ Ἀριστοτέλους, λέγει ὁ ἀγγλος Βράδλεϋ ἐν σοφῇ διατριβῇ, πρὸ πάντε ἐκδοθείση ἐνιαυτῶν, ἔχουσι διττὴν σπουδαιότητα, ἱστορικὴν καὶ θεωρητικὴν, διότι διαφωτίζουν τὰ πολιτεύματα καὶ τοὺς ἀγῶνας τῶν ἐλληνικῶν πόλεων, εἶναι δὲ καρπὸς τῆς πολιτικῆς ἐμπειρίας μεγάλου λαοῦ, καθ' ὃν τρόπον παρεστάθη αὕτη ἐν τῇ λαμπρᾷ δικασίᾳ σοφιστῶν Ἑλλήνων, ὅστις καὶ κατώρθωσε νὰ δημιουργήσῃ ἀξιοθαύμαστον ἐπιστημονικὴν θεωρίαν. Ὁ Ἀριστοτέλης, λέγει ἕτερος ἀγγλος, ὁ σὶρ Ἀλέξανδρος Γράντ, ἐν τῇ ὑψηλῇ ἐκτιμῆσει τῶν πλεονεκτημάτων τῆς εὖ κεκραμένης πολιτείας, προέδραμε λεληθότως τοῦ ἀγγλικοῦ συντάγματος· ἡ ἱστορία δὲ τῶν ἰταλικῶν πολιτειῶν κατὰ τὸν μεσαιῶνα, διεπίστωσε καὶ ἐπεκύρωσε πληρέστατα τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους γενομένην παθολογικὴν ἀνάλυσιν τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ δημοκρατικῶν πολιτευμάτων. Ὁ δὲ γερμανὸς Ἀδόλφος Στάρ, ὁ ἐκδοὺς τὰ Πολιτικά μετὰ γερμανικῆς μεταφράσεως, εἶτα δὲ πάλιν μεταφράσας οὐ μόνον τὰ Πολιτικά ἀλλὰ καὶ τὰ Ἠθικὰ Νικομάχεια καὶ τὴν Ῥητορικὴν καὶ τὴν Ποιητικὴν, πολλὰς δὲ καὶ ποικίλας συντάξας πραγματείας περὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν πονημάτων τοῦ μεγάλου Σταγειρίτου, ἀποφαίνεται ὅτι τὰ Πολιτικά, περιλαμβάνοντα τὴν πολιτικὴν τῶν Ἑλλήνων ἐμπειρίαν, εἶναι τὸ σπουδαιότατον ἀπάντων τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους, διὰ τε τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἐμβρίθειαν τῶν νοημάτων, ἅτινα παρ' οὐδενὶ ἄλλῳ εὐρίσκομεν τῶν τε προδρόμων καὶ διαδόχων τοῦ μεγάλου φιλοσόφου. Ὁ Ἀριστοτέλης νοεῖ τὴν πολιτικὴν πάντῃ ἄλλως ἢ ὅπως οἱ διπλωμάται τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Σήμερον, ἡ πολιτικὴ παντὸς κράτους στηρίζεται ἐπὶ μόνου τοῦ κατ' ἰδίαν συμφέροντος, ὑπέρτατον δὲ ἔχει γνώμονα τὴν ἰδιωφέλειαν. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ εἶναι δύο ἀδιάζευκτα τμήματα μιᾶς πραγματείας, τῆς περὶ τὰ ἀνθρώπινα φιλοσοφίας, ἣν καὶ ὁ Κικέρων καλεῖ «τέχνην τοῦ βίου»· προηγεῖται ἡ ἠθικὴ, ἔπεται δὲ ἐν ἀδιαρρήκτῳ συνδέσμῳ ἡ πολιτικὴ, τέλος δὲ ἀμφοτέρων εἶναι ἡ εὐδαιμονία. Ὁ Κοραῆς ἐπεχείρησε τῶν Πολιτικῶν τὴν ἐκδοσιν χάριν τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας πολεμούντων Ἑλλήνων.

«Τοῦ Ἀριστοτέλους τῶν Πολιτικῶν τὴν ἔκδοσιν (λέγει) ἐπεχείρησα εἰς τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ζωῆς μου. Ἡ ἀχώριστος ἀπὸ τὴν πολυετῆ μου ἡλικίαν ἀδυναμία ἤθελε μ' ἐμποδίσει ἀπὸ τόσον ἀγῶνα, ἂν δὲν μ' ἐθάρρυνεν εἰς αὐτὸν ἀξιόλογος αἰτία. Αἰτία δὲ τοῦ παρ' ἡλικίαν ἀγῶνός μου ἡ παρούσα τῆς Ἑλλάδος ἀπροσδόκητος μεγάλη κίνησις. Μ' ἐνίσχυσεν εἰς αὐτὸν πολὺ ἢ πρὸ τῆς ἐκδόσεώς μου δημοσιευθεῖσα πρὸ ὀλίγων ἐτῶν (1809) ἔκδοσις τοῦ Συνειδέρου». Ἀλλ' ἐκ τῶν ὀκτωκαίδεκα ἐκδόσεων τῶν Πολιτικῶν, ἃς ἠρεύνησεν ὁ Συνειδέρος, μίαν καὶ μόνην, τὴν τοῦ Κορβιγίου, ἔσχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Κοραῆς· πρὸς δὲ ταύτη καὶ δύο παλαιὰς ἐκδόσεις ἀπάντων τῶν ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων. «Στε-
ρημένος ἀπὸ τῶσα βοηθήματα, τὰ ὅποια, καὶ ἂν εἶχα, μ' ἔλειπε καὶ ὁ καιρὸς καὶ ἡ δύναμις νὰ μεταχειρισθῶ, ἦτο σχεδὸν ἀδύνατον νὰ ἐκ-
δώσω τὰ Πολιτικά τοῦ Ἀριστέλους χωρὶς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Συνειδέρου. Ἀπ' αὐτὴν ὀδηγούμενος, δὲν εἶναι παράδοξον ἂν συνήργησα κ' ἐγὼ εἰς τὴν ἐπὶ πλέον διόρθωσιν τοῦ κειμένου· παράδοξον ἀληθῶς θέλ' εἶσθαι ἔάν οἱ μετ' ἐμέ ἐκδῶται δὲν διορθώσωσιν ἔτι πλείότερα. Τὰ Πολιτικά τοῦ Ἀριστοτέλους, παρὰ τὰς κοινὰς εἰς ὅλα τὰ ἀντίγραφα ἀμαρτίας, ἔπαθον καὶ ἄλλο ἀνθρώπινον δυστύχημα, τοῦτο· πολλαὶ φράσεις καὶ περίοδοι μετετοπίσθησαν ἀπὸ τὴν φυσικὴν αὐτῶν τάξιν, ἄλλαι δὲ καὶ ἠφανίσθησαν παντάπασιν· ὥστε διὰ τὰς μετατοπίσεις καὶ τὰ χάσματα πολλὰ μέρη τοῦ κειμένου ἔγιναν ἀληθῆ ἀνίγματα». Μετὰ τὸν Κοραῆν, παρεσκεύασαν κατ' ἰδίαν ἐκδόσεις τῶν Πολιτικῶν, ἄλλοι τε πολλοὶ καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὁ Γοϊτλιγκ (1824), ὁ Βέκκερος (1831), ὁ Στάρ (1836—39), ὁ Βαρθελεμὺ Σαιντιλαίρ (1837), ὁ Σύσεμιλ (1879 καὶ 1882) καὶ ὁ ἄγγλος Νιοῦμαν (1887). Εἶναι ἀναντιρρήτον ὅτι διὰ τῆς παρα-
βολῆς τῶν ἀντιγράφων ἢ κριτικῆ τοῦ ἀριστοτελικοῦ κειμένου προήχθη οὐ μικρόν. Τὰ σωζόμενα τῶν Πολιτικῶν ἀντίγραφα χρονολογοῦνται σχε-
δὸν ἅπαντα ἀπὸ τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος, δύο δὲ καὶ μόνον ἀπὸ τῆς 14. Καὶ αἱ παλαιαὶ λατινικαὶ μεταφράσεις, καὶ κατ' ἐξοχὴν ἢ ὑπὸ τοῦ δο-
μινιανῶν μοναχοῦ Μοερβέκα (ἣν ἐξέδωκεν ὁ Σύσεμιλ τῷ 1872) πα-
ρέσχον πολλαπλὴν ὠφέλειαν εἰς τοὺς κριτικούς. Ἐπὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ Μοερβέκα καὶ ἐπὶ τεσσάρων ἀντιγράφων, τῶν ἀρίστων πάντων τῶν ἄλλων (τριῶν ἀποκειμένων ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων, τοῦ τετάρτου δὲ ἐν τῇ Ἀμβροσιανῇ) ἐρείδεται ἰδίως ἢ καθ' ἡμᾶς κριτικῆ. Πρῶτος ὁ Γοϊτλιγκ ἐποίησατο ἀντιβολὴν πέντε ἐν Παρισίοις κωδίκων· μετὰ τοῦτον, ὁ Βέκκερος· ἔπειτα πάλιν ὁ φιλοπονώτατος τοῦ Ἀριστοτέλους ἐρμηνευτῆς

Βαρθελεμὺ Σαιντιλαιρ ἀντιπαρέβαλεν ἑνδεκα ἀντίγραφα· τελευταῖον δὲ ὁ Σύσεμιλ ἐν τῇ κριτικωτάτῃ διατριβῇ de politicis Aristoteleis quaestiones criticae (1886) ὑπέδειξε τίνι μεθόδῳ ἡδύνατο νὰ ἀποτελεσθῇ βαθμηδὸν τοῦ κειμένου ἢ κάθαρσις. Ὁ Κοραῆς διώρθωσεν εὐφυέστατα πολλὰ κακῶς ἔχοντα χωρία, τούτων δὲ τῶν διορθώσεων τὰς πλείστας ἀπεδέξαντο οἱ ὕστερον ἐκδόται. Ὁ διασημότετος τῶν νεωτάτων τοῦ Ἀριστοτέλους ἐρμηνευτῶν, καθηγητῆς Σύσεμιλ, ἐν τῇ ἑλληνογερμανικῇ τῶν Πολιτικῶν ἐκδόσει (1879) ἀναφέρει καὶ ἀσπάζεται πολλὰς τοῦ Κοραῆ εἰκασίας· τινὰ δὲ χωρία μεταφράζει γερμανιστὶ χειραγωγούμενος ἐκ τῶν διορθώσεων τοῦ Κοραῆ, ὧν ἄνευ θὰ ἦσαν ἐκεῖνα δυσκατάληπτα (Πρβλ. τὰς σελίδας 123, 126, 246, 252, 266, 304, 312, 330, 414, 431, 433, 444, 449, 453, 460, 469, 478, 528, 549, 572, 610, 642, 662, 674, 736, 789). Ὁ γάλλος Βαρθελεμὺ Σαιντιλαιρ δὲν εἶναι ἐκ τῶν θαύμαστῶν τῆς κριτικῆς μεθόδου τοῦ Κοραῆ, ἐνιαχοῦ δὲ αἰτιᾶται τοῦ σοφοῦ "Ἕλληνας τὴν τολμηρίαν· ἀλλ' ὅμως γερμανοὶ καὶ ἄγγλοι κριτικοὶ ἀναφέρουσι μετὰ τιμῆς τὴν ἐκδοσιν τοῦ Κοραῆ, ἐσχάτως δὲ ἐν τῇ Classical Review (τοῦ Ἰουλίου 1889) ἄγγλος φιλόλογος ἐπὶ ἀριστοτελικοῦ τινος χωρίου ποιεῖται μνείαν τοῦ Κοραῆ, ὡς πρώτου εἰσηγησαμένου τὴν προσήκουσαν διόρθωσιν. Πλὴν τῶν κριτικῶν εἰκασιῶν ἐπάγεται ὁ Κοραῆς καὶ τινὰς πραγματικὰς παρατηρήσεις εἰς ἀναίρεσιν παλαιῶν θεωριῶν. Γνωστὸν ὅτι ὁ Σταγειρίτης ἀποδέχεται τὴν δουλείαν ὡς ἐκ φύσεως ὑπάρχουσαν. «Βούλεται μὲν οὖν ἡ φύσις (λέγει) καὶ τὰ σώματα διαφέροντα ποιεῖν τὰ τῶν ἐλευθέρων καὶ τῶν δούλων, τὰ μὲν ἰσχυρὰ πρὸς τὴν ἀναγκαίαν χρῆσιν, τὰ δὲ ὀρθὰ καὶ ἄχρηστα πρὸς τοιαύτας ἐργασίας, ἀλλὰ χρήσιμα πρὸς πολιτικὸν βίον». Πρὸς ταῦτα ἀντιλέγει ὁ Κοραῆς. «Ἀνάξιον τοιοῦτου φιλοσόφου σόφισμα. Ἡ μὲν γὰρ φύσις καὶ ἐν ἐλευθέροις καὶ ἐν δούλοις, πῆ μὲν ὀρθὰ, πῆ δὲ καὶ τοῦναντίον ποιεῖ τὰ σώματα. Ἡ δὲ δι' ἀγωγὴν ὀρθωσις ἐν δούλοις μὲν οὐκ ἂν εἴη, οὐ διὰ φύσιν δούλους γεγονέναι, ἀλλὰ διὰ τὸ μικρὰ φρονεῖν ἀναγκάζεσθαι ὑπὸ τῆς δουλείας· ἐν ἐλευθέροις δὲ οὐκ αἰείποτε τὴν τῆς ψυχῆς ὀρθωσιν σημαίνει· ἔστι γὰρ καὶ δι' ἀναισχυντίαν ὀρθοῦσθαι». Ἀλλ' ἄλλο παλιν, ἐνθα λέγει ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι ἐν Συρακούσαις ἐγένοντο «δουλοδιδάσκαλοι» παιδεύοντες τοὺς δούλους εἰς «τὰ δουρικὰ διακονήματα» παρατηρεῖ ὁ Κοραῆς. «Καὶ μηδεὶς ξενιζέσθω διὰ τοὺς παρὰ τοῖς παλαιοῖς Δουλοδιδασκάλους τούτους· μακρῶ γὰρ τούτου παραδοξότερον τὸ καὶ Πτωχοδιδασκάλους παρὰ τοῖς νεωτέροις εὐρίσκεισθαι, οἷόν

ἔστι τὸ ἱστορηθὲν ἑναγχος περὶ γραίας τινὸς Λονδίνης, ἔργον ἐχούσης τὸ διδάσκειν τοὺς μισέργους τῶν παίδων τὸ πτωχεύειν, ἐπιτήδευμα «πάντων ἀνηρότατον» ὡς φησι Τυρταῖος. Καὶ ὁ μὲν Συρακούσιος Ἑλληνα, διδάσκων ὡς ἔχρην τὰ ὑπὸ τῶν δεσποτῶν ἐπιταττόμενα δρᾶν τοὺς μὴ δυναμένους ἐλευθέρους εἶναι καὶ ἑαυτοῖς ἐργάζεσθαι, πολλῶν γε πληγῶν αὐτοὺς ἀπήλλαττε· τὸ δ' Ἀγγλικὸν γραίδιον κηφήνος βίον βιοῦν εἰσηγούμενον, μακρῶ χειρόνας δούλους τοὺς ἐλευθέρους ἀπεργάζεται.

Ἄλλὰ τὸ τιμαλφέστατον κόσμημα τῆς ὑπὸ Κοραῆ ἐκδόσεως τῶν Πολιτικῶν εἶναι τὰ ἐν σχήματι πολιτικῶν παραινέσεων πρὸς τοὺς Ἑλληνας μακρὰ προλεγόμενα, «τελειότατον πρότυπον εὐγενοῦς καὶ ἀγνῆς φιλοπατρίας» ὅπως χαρακτηρίζει αὐτὰ δι' ὀλίγων λέξεων ὁ Κ. Σίννερ. Καὶ ὁ γερμανὸς καθηγητῆς Ὀγκεν, ὁ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τὸ ἀριστον συγγράψας πόνημα περὶ τῶν πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους θεωριῶν, ποιεῖται εὐφῆμως μνεῖαν τῶν προλεγομένων τοῦ Κοραῆ, ἅτινα ἐνεποίησαν ἰσχυρὰν αἴσθησιν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Εὐρωπαίους, ὡς γίνεται φανερὸν ἐκ τῶν δύο κατὰ τὸ 1823 ἐκδεδομένων γερμανικῶν μεταφράσεων. Ὁ φιλέλλη γερμανὸς Ἰκεν ἠρμήνευσε καὶ ἐξέδωκεν ἐν Λυψία τὰ προλεγόμενα τοῦ Κοραῆ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Korai's Schrift vom alten und neuen Hellas· συγχρόνως δὲ καὶ ὁ διάσημος ἑλβετὸς φιλόλογος Ὀρέλλιος ἀνετύπωσε αὐτὰ ἐν Ζυρίχῃ, προσθεὶς καὶ ἰδίαν γερμανικὴν μετάφρασιν καὶ ἀξιόλογον προῖμιον ἐξ 24 σελίδων. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ βιβλίου, συγκειμένου ἐκ σελίδων σχεδὸν τετρακοσίων, ἔχει ὧδε ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστὶ «Ἀδαμαντίου Κοραῆ παραινέσεις πολιτικαὶ πρὸς τοὺς Ἑλληνας, ἐν Τουρικῷ τῆς Ἑλβετίας — Adamantios Korai's politische Ermahnungen an die Hellenen übersetzt von Johann Kaspar von Orelli, Professor, Zürich 1823». Ὁ Ὀρέλλιος ἦτο ἐκ τῶν κρατίστων τότε ἑλληνιστῶν, θαυμαστῆς τῆς σοφίας τοῦ Κοραῆ καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐπιεικῆς φίλος. Φέρε ἴδωμεν μεθ' ὀπόσης τιμῆς αἰτιολογεῖ ὁ ἑλβετὸς φιλόλογος τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην μετάφρασιν τῶν Προλεγομένων τοῦ Κοραῆ. «Λόγοι πολλοὶ παρεκίνησάν με νὰ μεθερμηνεύσω τὸ πονημάτιον τοῦ σεβασμίου Κοραῆ. Εἴ περ τις ἄλλος τῶν καθ' ἡμᾶς συναρμολογεῖ ὁ ἀνὴρ ἐν τῇ διαυγεῖ αὐτοῦ διανοίᾳ τὴν σοφίαν τῆς σεμνῆς ἀρχαιότητος, τὰς διδασκαλίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, οὗ διέγνω τὴν ἀνόθευτον καὶ ἀπέριττον οὐσίαν, καὶ τὰ ἀδιάσειστα ἐπακολουθήματα τοῦ νῦν ἀγῶνος τῆς τῶν λαῶν ἐλευθερίας πρὸς τὴν δεσποτείαν. Ἐξαγγέλλει δὲ τὴν τριπλῆν σοφίαν ταύτην ἐν ἀφελείᾳ μὲν καὶ ἀπλότῃ, ὡς

ἐμπρέπει ἀνδρὶ πρεσβύτῃ, ἀλλὰ μετ' ἐμφάσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ. Ἡ καρδία αὐτοῦ ἐμφορεῖται φιλοπατρίας ἀκραιφνεστάτης· καίτοι δὲ πόρρω τῆς ἡλικίας ὢν καὶ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ τὰς διατριβὰς ποιούμενος, δὲν διαλείπει ἐπιτελῶν τὴν ὑπὸ τῆς Προνοίας ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ ἐντολήν νὰ καταστῇ ὁ φιλολογικὸς τοῦ ἔθνους αὐτοῦ διδασκαλός. Ὁ τοιαύτας δημοτικὰς παραινέσεις πρὸς οἷονδῆποτε λαὸν εἰσηγούμενος εὐλόγως ἐλπίζει, ὅτι θὰ τύχῃ ἀκροάσεως καὶ ὅπταν ὁ λαὸς στενάξῃ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, πολλῶν δὲ μᾶλλον ἐπὶ δεινοτάτων μεταβολῶν καὶ κινήσεων. Καὶ οἱ σπουδαῖοι δὲ καὶ λόγιοι θὰ διεξέλθωσι τὰς παραινέσεις μεθ' ἡδονῆς, ὅπταν μάλιστα καταλαμβάνῃ τούτους κόρος καὶ ἀηδία πρὸς τοὺς εὐφυεῖς ἄλλως καὶ βαθύφρονας σκοτιστάς, τοὺς ψυχροὺς θεωρητικούς καὶ τὰ συστήματα αὐτῶν. Καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει δὲ ὅτι εἰς τὰ ἔργα περιάπτεται σπουδαιότης μείζων ἢ εἰς τοὺς λόγους, σημειωτέον, ὅτι τοῦ Κοραῆ τὰ ῥήματα συμπεριφέρουσι σπέρμματα πλειόνων βουλῶν καὶ ἀποφάσεων, ὅσον οὔπω ἐκτελεσθησομένων· διότι ὁ τῶν νῦν Ἑλλήνων σοφώτατος στρέφει τὸν λόγον πρὸς τοὺς ἀνωτέρω τινὶ κλήσει ἐπὶ τὰ ἔργα χωρήσαντας συμπολίτας, οἵτινες, παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ ὀλέθρου, ὑφ' ἀπάντων μὲν τῶν Χριστιανῶν ἐγκαταλελειμμένοι, ὑπ' ὀλιγίστων δὲ ἀνθρώπων καὶ δὴ χαλεπῶς καὶ μόλις βοηθούμενοι, ἀναλλοίωτον ἔχουσι τὸ φρόνημα, ὅτι θάνατος ἐνδοξος δουλείας αἰσχυρᾶς αἰρετώτερος. Ἐν ᾧ δὲ οἱ Ἕλληνες ἐν ἐσχάτῃ ἀπογνοίᾳ ἀγωνίζονται τὸν περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνα προσφυῶς πάνυ ὑψοῦται σπουδαία σοφίας φωνή, τοὺς μὲν ἀφεστῶτας φίλους τῶν Ἑλλήνων ἀναπτεροῦσα, αὐτοὺς δὲ τοὺς Ἕλληνας παραθάρρυνουσα. Καὶ μετὰ θάρρους δὴ, ὡσανεὶ ἦτο ἤδη ἡ πατρίς ἀπηλευθερωμένη, ὁ ἐκουσίως ποτὲ ἐκ τοῦ ἐδάφους τῆς φοβερᾶς δουλείας ἐξορίσας ἑαυτὸν πρεσβύτης μεταδίδει πρὸς τὸ γένος αὐτοῦ τὴν εὐμενεστάτην συμβουλήν «οὐδενὸς βασιλέως, ἀλλὰ τῆς δικαιοσύνης μόνον καὶ τῆς θρησκείας χρεῖαν ἔχετε, φίλτατοι ὁμογενεῖς! οὐδὲν ἐποιήσατε ἀλόγιστον, οὐδὲν ἀξιόποιον, ἀλλὰ μόνον ὅ,τι ἀπαιτεῖ ἡ ὑμετέρα αὐτῶν θέσις καὶ τὸ δίκαιον». Ἐνταῦθα δὴ καὶ ἡμεῖς οἱ πόρρωθεν συμπαθοῦντες πρὸς τὰς τύχας τοῦ ἀγωνιζομένου ἔθνους εὐρίσκομεν συγγραφὴν, ἣτις ἀρκούντως δεικνύει ὁποῖων τινῶν φρονημάτων, ὁποῖου τινὸς βίου πολιτικοῦ εἶναι τὸ ἔθνος δεκτικόν, τίνι δὲ τρόπῳ, παρὰ πάντας τοὺς κρωγμοὺς τῶν συκοφαντούντων αὐτὸ, θὰ ἀναπτυχθῇ αὐτοτελὲς ἐν καιροῖς ἡσυχωτέροις, ὅταν ἀφανισθῶσι τὰ στίγματα καὶ αἱ οὐλαὶ τῆς δουλείας. Ἀπὸ τοῦδε λοιπὸν θαρροῦντες διατεινόμεθα, ὅτι οἱ αἵματι πεφυρμένοι καὶ ἀπορλαῖς δειναῖς

συνεχόμενοι. Ἕλληνες φαίνονται ἡμῖν πᾶν ἄλλο ἢ δυστυχεῖς, τοῦ ἀγῶ-
νος αὐτῶν δικαίου ὄντος καὶ ἱεροῦ· προτιμότερον νὰ ἐκλίπη τέλος ἢ
γεννητὴ φύλῃ ἢ νὰ ὑποκύψῃ χυνωθεῖσα εἰς τὸν πρόσθεν ζυγὸν ἢ κλίνη
φιλήκορον οὕς εἰς δολίους μεσίτας, οἵτινες κατεύχονται αὐτῆς αἰσχύνην
Νεαπολιτῶν, ὅπως διατρανωθῇ αὐθις καὶ λαμπρυνθῇ ἡ περὶ Παλινορ-
θώσεως θεωρία. Ὁ μὲν πολὺς ὄμιλος θὰ ῥυθμίσῃ κατὰ τὸ εἶκος τὴν
κρίσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐπιτυχίαν· ἡμεῖς δὲ, οὔτε κατὰ θεωρίαν οὔτε
κατὰ πράξιν κλονούμενοι, ἐμμένομεν ἐν τῇ γνώμῃ, ὅτι ὁ ἀγὼν αὐτός,
οἷος ἄχρι τοῦδε ἀνεπτύχθη, τοσοῦτον σπουδαῖος ὑπάρχει ἐν τῇ πλήρει
αὐτοῦ, ἀλλ' οὐχὶ ὑπὸ πάντων εἰσέτι κατανοηθεῖσθαι ἀξία, ὅσον εἶναι σπου-
δαία καὶ ἡ ὅπωςδὴποτε ἀτελῆς ἐπιτυχία αὐτοῦ. Ταῦτα ἀνυποστόλως
ὁμολογοῦσι λαοὶ συμπαθοῦντες, οὕς μάτην ἐπειράθησάν τινες νὰ κατα-
φοβήσωσιν ἢ μεταδιδάξωσιν. Ὑψίστην τοῦ βίου αὐτοῦ ἐντολὴν ὑπέλαβεν
ἀνέκαθεν ὁ Κοραῆς τὴν Ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος· ἰδίως δὲ ἀπὸ τοῦ
1805 ἐμόχθησεν ἕνα βαθμηδὸν καθάρῃ τὴν γλῶσσαν καὶ ἐρμηνεύσῃ τοὺς
ἀρχαίους συγγραφεῖς, οὕτω δὲ ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ἀνυψώσῃ τὸ κα-
ταπιεζόμενον ἔθνος, ἄχρις οὗ τύχῃ πλήρους καὶ λαμπρᾶς πνευματικῆς
ἐλευθερίας. Ἐμελλον λοιπὸν οἱ Ἕλληνες νὰ ἀμοιρῶσι πολιτικῶν δι-
καίων καὶ αὐτονομίας, νὰ ἦναι περίφοβοι ἅμα καὶ δολεροὶ δοῦλοι κατὰ
τὸ σῶμα, τὴν κτῆσιν καὶ τὰς ἐπιγείους ἀσχολίας, ἀλλὰ βιομήχανοι,
δεξιοί, πολύτεχνοι, λόγιοι, οὐχὶ ἀνήκοοι τῶν ἐπιστημῶν τῆς πεφωτισμένης
Εὐρώπης, κεκτημένοι δὲ γυμνάσια, βιβλιοθήκας, ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων,
μεταφράσεις τῶν δοκίμων συγγραφέων καὶ ἄλλων ἔθνῶν εἰς καθαρῶ-
τάτην νεωτέραν ἑλληνικὴν. Ἀλλὰ τοιοῦτο φόβητρον οὐδ' οἱ καθ' ἡμᾶς
χρόνοι ἀνέχονται νὰ βλέπωσι πλανώμενον, καίτοι ἀναγκαζόμενοι πρὸς
τοῦτο. Ἐντεῦθεν αἱ ἐταιρίαι, ὁ ἱερὸς λόχος, ὁ μάρτυς Γρηγόριος καὶ οἱ
σὺν αὐτῷ ἀπαγχονισθέντες, ἡ Χίος δις, ἡ Τένεδος, πᾶσαι αἱ νῆκαι καὶ
ἤτται, οἱ ἥρωες καὶ οἱ προδόται παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ὁ ὄλευρος αὐτῶν
ἢ ἡ ἐλευθερία, πάντα σπεύδουσιν εἰς ἔμφρονα προπαρασκευήν. Μομφῆς
ἀξίος δὲν ὑπάρχει ὁ Κοραῆς· ἐμόχθησε πλείονα τῶν προγενεστέρων·
τί ὠφέλησε, λόγου χάριν, ἐκδοὺς ἐν ἔτει 1722 τὴν περὶ καθηκόντων
πραγματεῖαν ὁ δοποδάρος Ἰωάννης Νικ. Μαυροκορδάτος; Ὁ Κοραῆς
τοῦναντίον κατώρθωσεν ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ κατορθώσῃ εἰς μόνος ἀνὴρ,
στεφάνου δὲ ἀξίος κατέστη διὰ τὰς εἰς τὴν ἑλληνικὴν βιβλιοθήκην
πολυτίμους εἰσαγωγάς. Ἀλλ' οὐδὲ τῶν καλλίστων πρὸς τοὺς Ἕλληνας
προσλαλιῶν τὴν μετάφρασιν ὑπέλαβον ἐμὸν ἔργον, ἀφ' οὗ πρόκειται μᾶλλον

νὰ ἀποσταλῶσιν αὐτοῖς ἰατροί, ἀγωνισταὶ καὶ ὄπλα· διπλοῦν ὅμως ἐπεδίωξα σκοπὸν διὰ τῆς προκειμένης μεταφράσεως. Πολλὰ ἀντίτυπα εἰς Ἑλλάδα κομιζόμενα θὰ διασπείρωσι τὰ σωτήρια τῆς ἀληθινῆς ἐκείνης σοφίας διδάγματα πολλῶ ἐυρύτερον ἢ ὅσον θὰ διεδίδοντο διὰ τῆς βαρutiμοτέρας πρώτης ἐκδόσεως. Εἶθε δὲ νὰ ἀποκομίσωσι τοὺς αὐτοὺς ἀγλαοὺς καρπούς, οὓς ἐν Γερμανίᾳ ἀπεκόμισαν οἱ καὶ ὑπὸ τῶν σκοτιστῶν ἐκτιμηθέντες ἀρτίως ἀνεπίληστοι λόγοι τοῦ φιλοσόφου Φίχτε. Μεγίστης ὠφελείας παραίτιοι ἐνδεχόμενον νὰ ἀποβῶσιν αἱ παραινέσεις κατὰ τῶν μηχανημάτων τῶν καὶ τὴν Ἑλλάδα λυμαινομένων παπικῶν ἀποστόλων καὶ αἱ νύξεις περὶ τῆς μελλούσης τοῦ κλήρου ἐκπαιδεύσεως, διότι, ἔσον καὶ ἂν φαίνεται νῦν ἡ ἐλληνικὴ Ἐκκλησία νεναρκωμένη κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῆς οὐσίαν, μόνον ἐλευθέρᾳ καὶ αὐτόνομος Ἑλλάς δύναται νὰ ἀποβῆ ὀρμητήριον, ὅθεν νὰ ἀναπτυχθῆ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτῆς ἀληθινὴ τις πνευματικὴ Ἀναμόρφωσις».

Ἄλλὰ καὶ οὐδαμῶς σκοπούμενων τῶν ἐγκωμίων ὅσα ἀπονέμει πρὸς τὸν Κοραῆν ὁ ὀνομαστὸς τῆς Ἑλβετίας κριτικὸς, δέον νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὰ εἰς τὰ Πολιτικά τοῦ Ἀριστοτέλους προλεγόμενα εἶναι ὄντως θησαυροφυλάκιον πολιτικῶν καὶ παντοίων ἄλλων ἠθικῶν παραγγελμάτων καὶ τοιούτων νομοθετήσεων, οἷας οὐδεὶς ἄλλος Ἕλληνα ἀπέτεινε πώποτε πρὸς τὸ ἴδιον ἔθνος. Ὁ Κοραῆς, ὀρμώμενος ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ὅτι ἡ ἐλευθερία εἶναι χρῆμα δυσφύλακτον καὶ εὐπαράγωγον, διδάσκει τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγωνιζομένους Ἕλληνας πῶς πρέπει νὰ συνταχθῶσιν ὅπως διαφυλάξωσι τὸ πολυτιμότερον τοῦτο ἀγαθόν. Ἱστορῶν τὰς πλάνας καὶ τὰς παραφοράς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐν τῇ ἐφαρμογῇ καὶ τῇ ἀσκήσει τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, τὰς κακοτρόπους τῶν δημαγωγῶν σκευωρίας, καὶ τὰ ἄλλα παρεπόμενα κακὰ, ἀποδεικνύει διὰ πολλῶν ἱστορικῶν παραδειγμάτων ὅπόσον ἡ ἄγνοια τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης ἐπεσκότισε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι τὴν ἄγνοιαν τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας. Ἀληθεύει μὲν ὅτι οἱ Ἕλληνες, ὅπως διασώσωσι τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν, ἠγωνίσαντο καλῶς πρὸς τοὺς βαρβάρους· ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ἀληθεύει ὅτι ἀκριβῆ τῆς ἐλευθερίας ἰδέαν οὔτε πρότερον οὔτε ὕστερον συνέλαβον· καὶ ὁ λόγος προφανής. Τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔρωτα ἔπαντες οἱ ἄνθρωποι ἔχουσιν ἔμφυτον, ὀλίγιστοι δὲ ἐπίστανται τίς ἡ οὐσία τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας, τίνι τρόπῳ αὕτη ἐπιτυγχάνεται καὶ πῶς διαφυλάσσεται· διότι ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν φυσικοῦ καὶ δικαίου ἔρωτος δύο γεννῶνται ὀλέθρια πάθη, ἢ

φιλαρχία καὶ ἡ πλεονεξία, ἅτινα οὔτε θεραπεύονται οὔτε κορέννυνται χωρὶς βλάβης τῆς τοῦ πλησίον ἐλευθερίας. Δύναμις καὶ πλοῦτος, φιλοτιμία καὶ φιλοχρηματία εἶναι ὄπλα ἅτινα, κατὰ τὴν συνετὴν τοῦ Κοραῆ παρατήρησιν, ὀλίγιστοι μεταχειρίζονται ἐπ' ἀγαθῶ ἑαυτῶν τε καὶ τῶν ἄλλων. Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει ὅτι ὄσω μείζων εἶναι τοῦ πλούτου ἡ ἀφθονία, τοσοῦτω μᾶλλον ἐξάπτει τὴν τούτου δίψαν· κατὰ δὲ τὸν Πλάτωνα, ὁ τοσαύτην κτησάμενος δύναμιν καὶ ἐξουσίαν ὥστε νὰ πράττῃ ἀκωλύτως ὅ,τι βούλεται, τῶν ἀδυνάτων εἶναι νὰ μὴ βιάσῃ καὶ τοὺς ἄλλους ἵνα ποιῶσι τὸ θέλημα αὐτοῦ. Τὴν ὀλεθρίαν ταύτην δεσποτικὴν διάθεσιν, παρατηρεῖ ὁ Κοραῆς, μόνῃ ἢ ἐκ παίδων χρηστὴ ἀγωγή καὶ παιδεία δύναται νὰ ἐκριζώσῃ ἐκ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων λοιπὸν δέον νὰ διδάσκωνται πάντες «ὅτι μόνον μόνιμον τὸ κατ' ἀξίαν ἴσον», ὅτι δηλαδὴ ἡ μόνιμος ἐλευθερία στηρίζεται εἰς τοιαύτην τινὰ τῶν πολιτῶν δικαιοσύνην καὶ ἰσότητα, ἐξ ἧς νὰ ἀπολαμβάνῃ ἕκαστος μηδὲν πλέον, μηδὲν μείον ἢ τὸ προσήκον, καὶ ὅτι ὁ τῆς ἐλευθερίας ἐραστῆς οὐδαμῶς ὁμοιάζει πρὸς τοὺς κοινούς ἄλλων πραγμάτων ἐραστάς· καὶ τούτων μὲν ὁ ἔρως διατελεῖ ἀχώριστος ἀπὸ τῆς ζηλοτυπίας, ὁ δὲ τὴν ἐλευθερίαν ἀγαπῶν ὄσω πλείους προσκορίζεται συνεργαστάς, τοσοῦτω πλείους προσκτᾶται συμφύλακας αὐτῆς, τοσοῦτω δ' ὀλιγώτερον κινδυνεύει νὰ ἀποβάλῃ τὸ ἐπίζηλον τοῦτο ἀγαθόν. Ὁ Κοραῆς ἐκτίθησι τοὺς διαφόρους λόγους, δι' οὓς αἱ σωτηριώδεις αὗται ἀλήθειαι οὔτε ἐδιδάσκοντο οὔτε ἐνοοῦντο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι. Πρῶτος δὲ λόγος, ἡ ὀλεθρία πρόληψις ὅτι οἱ Ἕλληνες ἦσαν αὐτοὶ μὲν φύσει δεσπότες, οἱ δὲ βάρβαροι φύσει δούλοι, ἧτις ἐπήνεγκε τὴν σύγχυσιν τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς δεσποτικῆς. Εἰς τὴν ἀνομον δούλωσιν καὶ εἰς τὴν ἀναστολὴν πάσης προόδου κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς μέγα συνεβάλετο ἢ τε πληθὺς καὶ μικρότης τῶν πολιτειῶν, ἢ τῶν πολιτῶν διχοτομία καὶ διχόνοια, καὶ ἡ τούτων ἀποχὴ ἀπὸ παντὸς ἐπιτηδεύματος πλουτοφόρου. Μέγα πρόσκομμα εἰς τὴν πολιτικὴν ἀγωγὴν παρενέβαλλε καὶ ἡ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς δουλείας περαιτέρω διαφθορὰ τῶν ἠθῶν. Ἐτερον οὐχὶ μικρὸν ἐμπόδιον πρὸς τελείωσιν τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, ἦτο ἡ ἐλληνικὴ θρησκεία, «ἢ προσφυῶς λατρεία τοῦ Καλοῦ, οὐχὶ δὲ πάντοτε καὶ τοῦ Ἀγαθοῦ προσαγορευθεῖσα». Μετὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν δεινῶν τούτων κωλυμάτων καὶ ἄλλων παραπλησίων κακῶν, ἐξετάζει ὁ Κοραῆς τίνος ἕνεκεν οἱ πάλαι νομοθέται καὶ φιλόσοφοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσιν ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου τὰς ἐλληνικὰς πολιτείας. Ἐκ

τῆς ἀντιπαραθέσεως τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων συμπεραίνει ὅτι πᾶσαι αἱ πολιτικαὶ ἐλλείψεις εἶναι ἐπακολούθημα μιᾶς καὶ μόνης αἰτίας. Τῶν διχονοιῶν, τῶν στάσεων, τῶν πολέμων ἢ πηγῇ δὲν ἀποξηραίνεται, λέγει, ἐὰν μὴ ἡμερωθῶσι τὰ τῶν ἀνθρώπων πάθη. Αὐτοὶ οἱ νόμοι ἐπὶ τινα μὲν χρόνον ἀναστέλλουσι τὰ πάθη, δὲν ἰσχύουσιν ὅμως νὰ ἡμερώσωσι τέλεον αὐτὰ, ἀν μὴ προσλάβωσι συνεργὸν τὴν τε χρηστὴν τῶν νέων ἀγωγὴν καὶ ἀπαξοπάντων τῶν πολιτῶν τὴν ἐκπαίδευσιν, οἷα προσήκει εἰς τὴν τάξιν καὶ τὸ ἐπιτήδευμα ἐκάστου. Κατὰ τὴν σοφὴν τοῦ Σταγειρίτου ὑπόμνησιν, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἢ πολιτικὴ ἐπιστήμη δὲν δύναται νὰ πλάσῃ ἀνθρώπους, οἷους θέλει, λαμβάνει δὲ ὡς εὕρισκει αὐτοὺς ὑπὸ τῆς φύσεως πεπλασμένους, «ἀνθρώπους οὐ ποιεῖ ἢ πολιτικὴ, ἀλλὰ λαβοῦσα παρὰ τῆς φύσεως χρῆται αὐτοῖς». Μόνοι οἱ νόμοι δὲν ἀρκοῦσι νὰ μορφώσωσι τοὺς πολίτας κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νομοθέτου. Ἐπὶ τέλους, ἢ μὲν κτῆσις τῆς ἐλευθερίας ὁμολογεῖται καὶ μέγα τι καὶ ἀξιόπαινον, ἀλλ' οὐχὶ σπάνιον· ἢ φυλακὴ ὅμως αὐτῆς ὁμολογεῖται καὶ μέγιστον καὶ σπανιώτατον, διότι, πλὴν τοῦ προσκαίρου κατὰ τῶν τυραννικῶν πολέμου, προσαπαιτεῖ νὰ καταπολεμῇ ἕκαστος ἀδιαλείπτως τὰ πολλὰ τυραννικώτερα πάθη τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς, ἄχρις οὔ ὑποτάξῃ αὐτὰ εἰς τὸν ἅγιον τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν νόμων ζυγόν. Ἀείποτε καὶ πανταχοῦ ἀνεφάνησαν Μιλτιάδαι, Θεμιστοκλεῖς, Λεωνίδαι, ἀλλ' οὐχὶ Ἀριστεῖδαι καὶ Φωκίωνες· τούτου δ' ἔνεκα πολλὰ ἔθνη ἐκτῆσαντο μὲν, ἀλλ' οὐδαμῶς διεφύλαξαν τὴν ἐλευθερίαν. Ἢ μὲν κτῆσις τῆς ἐλευθερίας ἀπαιτεῖ ἀνδρείαν καὶ ἐνθουσιασμόν, ἢ δὲ διατήρησις αὐτῆς προσαπαιτεῖ φρόνησιν, πλείους ἄλλας ἀρετὰς καὶ τὴν τῶν ἀρετῶν βασιλίδα δικαιοσύνην. Πόθεν δὲ προῆλθον πᾶσαι πάντων τῶν ἐθνῶν αἱ δυστυχίαι; Οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν, ἀποκρίνεται ὁ Κοραῆς, ἢ ἐκ τῆς παντελοῦς ἀγνοίας τεσσάρων ὀνομάτων· εἶναι δὲ ταῦτα Εὐδαιμονία, Ἀρετή, Νόμος, Ἐλευθερία.

Βιβλίον μέγα καὶ ὀγκῶδες θὰ συνέγραψεν ἂν ἐπεχείρει τις νὰ συλλέξῃ τοὺς διαφόρους ἀπὸ τῶν ἀρχαίων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ὀρισμοὺς τῆς Εὐδαιμονίας, ἣν ὁ Κοραῆς συνοπτικῶς σκιαγραφεῖ, παραλείπων ὅλως τὰ περὶ αὐτῆς φιλοσοφηθέντα. Ὁ Σωκράτης, ἐρωτηθεὶς «τί ἐστὶν εὐδαιμονία, ἢ δὸν ἢ ἀμεταμέλητος, ἔφη· τίνες δὲ οἱ εὐδαίμονες; οἷς καὶ φρένες ἀγαθαὶ καὶ λόγος πρόσσεστι. Κατ' ἄλλον φιλόσοφον, «εὐδαιμονία γὰρ μία ἐστὶ, τὸ εὐφραίνεσθαι ἀληθινῶς καὶ μηδέποτε λυπεῖσθαι, ἐν ὁποίῳ δ' ἂν τόπῳ ἢ καιρῷ ἦ τις»· ὁ αὐτὸς δὲ

φιλόσοφος ὑπετύπωσε καὶ ἕτερον παραπλήσιον ὄρισμὸν, δογματίσας ὅτι ἡ εὐδαιμονία συνίσταται «εἰς τὸ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ψυχὴν αἰεὶ ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ἰλαρότητι διατρίβειν». Ἰππόδαμος ὁ Θούριος ἔλεγεν, ὅτι εὐδαιμονία εἶναι ἡ τελειότης τοῦ ἀνθρωπίνου βίου· χωρὶς ἀρετῆς ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ εὐδαιμονία, ἡ δὲ ἀρετὴ ἐγγίνεται εἰς τὸν ἔχοντα τὸν λόγον ὀρθόν. Οἱ Πυθαγόρειοι ἐπρέσβευον καθόλου, ὅτι ἡ εὐδαιμονία ἦτο ἡ τελειότης καὶ συμπλήρωσις τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν· οἱ Ἐπικούρειοι, ὅτι τέλος τῆς εὐδαιμονίας ἡ ἡδονή, οἱ δὲ Στωικοὶ ὅτι ἡ εὐδαιμονία ἐγκείται ἐν τῷ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν, καὶ ὅτι μόνοι εὐδαίμονες ἦσαν οἱ σπουδαῖοι. Κατ' ἄλλον κοινολεκτούμενον ὄρισμὸν, εὐδαίμων εἶναι ὁ ὑπὸ ὑπερέτερου τινὸς ἀγαθοῦ δαίμονος εὐνοούμενος, εὐδαιμονία δὲ τὸ εὖ ζῆν ἅμα δὲ καὶ τὸ εὖ πράττειν. Ἄλλ' ἡ εὐδαιμονία δὲν πρέπει νὰ συγχέηται πρὸς τὴν εὐτυχίαν· «εὐτυχία δ' ἐστὶν ὧν ἡ τύχη ἀγαθῶν αἰτία ταῦτα γίνεσθαι καὶ ὑπάρχειν ἢ πάντα ἢ τὰ πλεῖστα ἢ τὰ μέγιστα». Λέγει καὶ ὁ σκηνικὸς φιλόσοφος Εὐριπίδης ὅτι οὐδεὶς τῶν θνητῶν εἶναι εὐδαίμων, «ἄλβου δ' ἐπιβρύεντος, εὐτυχέστερος ἄλλου γένοιτ' ἂν ἄλλος, εὐδαίμων δ' οὔ». Ἐνιοὶ δὲ, ἀδυνατοῦντες νὰ ὀρίσωσι τὴν ὑπόστασιν τῆς εὐδαιμονίας, ἀπέφηναν αὐτῶν «ὁμοίωσιν θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν». Φανερόν ἐντεῦθεν, ὅτι, παρὰ πάντας τοὺς ὄρισμοὺς, ἡ τῆς εὐδαιμονίας ἔννοια εἶναι ἀδηλὸς καὶ ἀδιόριστος· διὸ καὶ εἰς τὸ ἐρώτημα ἂν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ εὐδαιμονία ἐν τῷ κόσμῳ, γερμανὸς τις ποιητῆς εὐτραπέλως ἀποκρίνεται ὅτι αὕτη συνίσταται μόνον εἰς τὸ μὴ κακοδαιμονεῖν διὰ παντὸς τοῦ βίου. Οὐχὶ ἄλλως καὶ ἡ τελειότης τοῦ ἀνθρωπίνου βίου εἶναι ἀγαθὸν ἀνάλωτον, διότι ἐκάστοτε μὲν ὀρεγόμεθα, οὐδέποτε δὲ ἐφικνούμεθα αὐτῆς. Οὐδεὶς ὅμως τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων φιλοσόφων διέλαβε περὶ τῆς εὐδαιμονίας εὐστοχώτερον καὶ ἀγχινοῦστερον τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἄριστον καὶ κάλλιστον ἡ εὐδαιμονία καὶ ὄντως θεόςδοτον τοῖς ἀνθρώποις δῶρημα, αὕτη δὲ καθ' ἑαυτὴν τὸ ἄριστον ἀγαθόν. Κρηπὶς τῆς εὐδαιμονίας εἶναι ὁ ὀρθὸς λόγος, ἡ κατ' ἀρετὴν ἐνέργεια· ὅταν τὰ πάθη μὴ κωλύωσι τὸν νοῦν ἡμῶν νὰ ἐνεργῇ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον, τότε πράττομεν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, κατὰ τὴν ἀρετὴν· ἡ εὐδαιμονία εἶναι ἐπομένως τοῦ ὀρθοῦ ἦτοι τοῦ τελείου λόγου ἀποτέλεσμα, καὶ τούτου ἕνεκεν οὔτε τὰ ἄλογα ζῷα οὔτε τὰ παιδιά καλοῦνται εὐδαίμονα· ἐκεῖνα μὲν διὰ τὴν στέρησιν τοῦ λογικοῦ, ταῦτα δὲ διὰ τὴν ἡλικίαν, ἥτις κωλύει τὴν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ἐνέργειαν. Ἀληθῆς ἄρα εὐδαιμονία εἶναι, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, ἡ κατ' ἀρετὴν

τῆς ψυχῆς ἐνέργεια, ἐν βίῳ τελείῳ· τὸν ἀριστοτελικὸν δὲ τοῦτον δρι-
 σμὸν ἀριστα ἐρμηνεύει ὁ Κοραῆς. Τὴν γλυκυτάτην εὐδαιμονίαν καὶ ποθεῖ
 ἕκαστος καὶ ὑπὲρ αὐτῆς κοπιᾷ· ἵνα δὲ μὴ κοπᾷ μάτην, δέον νὰ μάθῃ
 τί αὕτη δηλοῖ καὶ τίνι τρόπῳ καθίσταται εὐπόριστος· οἱ μὲν φιλήδονοι
 εὐδαιμονίαν ὑπολαμβάνουσι τὴν τῶν ἡδονῶν ἀκατάπαυστον ἀπόλαυσιν·
 σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως καὶ ἐξ ἰδίων παθημάτων μαθαίνουνσι ὅτι «οὐδεὶς
 συνεχῶς ἡδεται». Αὕτη ἡ φύσις παρεσκεύασεν ἡμᾶς τοιούτους, οἳ νὰ
 βλαπτώμεθα μᾶλλον ἢ ὠφελώμεθα, ὁπόταν αἱ ἡδοναὶ ἡμῶν μὴ ᾔναι
 μέτραι, ὁπόταν μὴ συγκιρνῶνται τοῖς κόποις καὶ ὁπόταν μὴ συναπο-
 λαύωσιν αὐτῶν οἱ ὅμοιοι ἡμῖν. Ἡ τῆς συμβιώσεως ἀνάγκη γεννᾷ τὴν
 ἀνάγκην τοῦ μετριάζειν τὰς ἡδονὰς ἵνα καὶ οἱ ὅμοιοι ἡμῖν συμμετέχωσι
 τὸ ἐπιβάλλον εἰς αὐτοὺς μέρος, μηδὲ κοπιῶσιν αὐτοὶ μόνοι καταλεί-
 ποντες ἡμῖν μόνοις τὰς ἡδονὰς. Οὔτε οἶκος, οὔτε ἐμπόρων ἑταιρία οὔτε
 φίλων συμπόσιον εὐδαιμονεῖ, ἂν μὴ ᾔναι κοινοὶ οἱ κόποι καὶ αἱ ἡδοναὶ
 καὶ ἂν μὴ μερίζωνται αἱ ζημίαι καὶ τὰ κέρδη πρὸς ἅπαντας τοὺς κοι-
 νωνοὺς δι' ἰσονομίας ἀναλόγου. Ἡ ἀμετρία, ἡ ἀκρασία καὶ ὁ σφετερι-
 σμὸς τῶν ἡδονῶν γεννᾷ διχονοίας καὶ πολέμους, εἴτα δὲ τὴν διάλυσιν
 καὶ φθορὰν πάσης ἀνθρώπων κοινωνίας. Ἐκ τῶν ἐπὶ μέρος τούτων
 κοινωνιῶν συγκροτεῖται καὶ ἡ μεγάλη κοινωνία, ἡ λεγομένη πολιτικὴ,
 κατ' ἐκείνας δὲ εἰρηνεύει ἢ ταράσσεται, εὐδαιμονεῖ ἢ κακοδαιμονεῖ, δια-
 μένει ἢ διόλλυται, καθ' ὅσον οἱ πολῖται συμμερίζονται τοὺς κόπους καὶ
 τὰς ἡδονὰς, καθ' ὅσον ἕκαστος τῶν κοινωνούντων ἀποβλέπει εἰς τὸ κοινὸν
 ἅπαντων, οὐχὶ εἰς μόνον τὸ ἴδιον συμφέρον. Τοιαύτη δὲ κόπων καὶ ἡ-
 δονῶν κοινωνία ἰσόνομος οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ αὕτη ἡ δικαιοσύνη· ἡ δὲ
 δικαιοσύνη πάλιν, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, εἶναι εὐνοία τουτέστιν εὐ-
 νοϊκὴ τῆς ψυχῆς διάθεσις, καθ' ἣν ὁ πολῖτης σκέπτεται καὶ φρονεῖ, ὅτι
 ἅπαντες οἱ συμπολίται, ὅμοιοι ὄντες τὴν φύσιν, ἔχουσι τὴν αὐτὴν κλίσιν,
 ἐπομένως τὸ αὐτὸ δίκαιον τοῦ ἀπολαύειν πάντων τῶν ἀγαθῶν, ἅτινα
 καθιστῶσι τὸν πολῖτην εὐδαίμονα· «ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ'
 ἀρετὴ ἐστίν»· ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι ἄνευ ἀρετῆς οὔτε πόλις εὐδαιμονεῖ
 οὔτε πολῖτης. Εἶναι δὲ ἡ ἀρετὴ, κατὰ τὸν Κοραῆν, ἀγάπη καὶ φροντίς
 τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, ὁ περὶ τούτου δὲ ἀπιστῶν εἰς τὴν φιλοσοφίαν,
 ἄς πιστεύσῃ εἰς τὴν Ὀρησκείαν. Οὐχ ἦττον διδακτικὰ εἶναι ὅσα ἐπάγεται
 ὁ Κοραῆς ἐξηγούμενος τὸν νόμον καὶ τὴν ἐλευθερίαν. Ὁ νόμος
 ὁμολογεῖται κοινὴ τῶν κοινωνῶν τῆς πολιτείας συνθήκη, τούτου δὲ τὴν
 σύνταξιν ἀναλαμβάνουσι οἱ φρονιμώτατοι τῶν πολιτῶν· ἐπειδὴ δὲ ἡ

δύναμις τοῦ νόμου ἐξήρτηται ἐκ τῆς μακρᾶς συνηθείας μᾶλλον ἢ ἐξ ὧν ἀπειλεῖ κολάσεων, ἀκολουθεῖ ὅτι ἡ συχνὴ τῶν νόμων μετακίνησις, καὶ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ἐπὶ τὸ βέλτιον γινομένη, ἐξαλείφει ἀπὸ τῆς ψυχῆς τῶν πολιτῶν τὴν ὀφειλομένην πρὸς τοὺς νόμους ὑποταγὴν. Ἡ δὲ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου συνίσταται εἰς τὸ πράττειν ἀκωλύτως οὐχὶ ὅ,τι θέλει ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὅ,τι συγχωροῦσιν οἱ νόμοι. Ἡ ἄκρτος ἐλευθερία ἐφείρε τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τὰ ἥθη· διότι ἐπὶ προφάσει ταύτης οὔτε γυνὴ ἐτίμα καὶ ἔσεβεν ἄνδρα, οὔτε τέκνα γονεῖς, οὔτε μαθηταὶ διδασκάλους, οὔτε νέαι γέροντας. Πόλις ὅμως, τοιαύτης παρανόμου ἐλευθερίας μεθυσθεῖσα, ἀποβαίνει κοινωνία οὐχὶ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἀγρίων θηρίων, ἅτινα χωρὶς αἰσθήματος κοινῆς ἀγάπης δάκνουσι, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ σπαράττουσιν ἀλλήλα καὶ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλίσκονται. Ἐλευθερίαν ἀληθῆ ἔχει ὁ πολίτης, ὅταν, χρώμενος αὐτῇ, μὴ ἐμποδίζη τὴν ἐλευθερίαν ἄλλου συμπολίτου· τότε δὲ μόνον φυλάσσει αὐτὴν, ὅταν ἐλευθέρους νομίζῃ καὶ τοὺς συμπολίτας. Τοιαῦτα καὶ παραπλήσια διδάγματα φιλοσόφων καὶ συνετῶν πολιτικῶν, ἐμπεδωθέντα ὑπὸ μακρᾶς πείρας καὶ ἀκριβοῦς θεωρίας, παρατίθεται ὁ Κοραῆς εἰς ὠφέλειαν τῶν Ἑλλήνων, καὶ εἰς ἀπόδειξιν ὅτι διὰ μόνης τῆς εἰς τοὺς δικαίους νόμους ὑποταγῆς φυλάσσεται ἡ κοινὴ εὐδαιμονία, ἧς κρηπίς ἐμπεδος εἶναι ἡ ἀρετὴ, ἢτοι ἡ τῶν κοινῆ συμφερόντων προτίμησις ἀντὶ τοῦ ἰδίου. Προτρέπει δὲ τοὺς Ἕλληνας νὰ ἀσχοληθῶσι πρὸ τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἐμπορίας, περὶ τὴν βάσιν πάσης ἡμερώσεως, τὴν γεωργίαν, ἣτις, πληθύνουσα τὰς τροφὰς, πληθύνει καὶ τοὺς κατοίκους τῆς ἐρημωθείσης Ἑλλάδος, ἐξημεροῖ δὲ καὶ τὰ ἥθη ὡς ἐξημεροῖ τοὺς καρπούς τῆς γῆς· «βέλτιστος δῆμος ὁ γεωργικὸς» κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην· ὁ γεωργικὸς βίος εἶναι βίος ἀρετῆς, ἅμα μὲν φύσει ἀποκλίνων εἰς τὴν εἰρήνην, ἅμα δὲ ἀσκῶν τὰ σώματα διὰ τῶν καθ' ἡμέραν ὑπαιθρίων πόνων καὶ παρασκευάζων οὕτω στρατιώτας νὰ φυλάττωσι τῆς πατρίδος τὴν ἐλευθερίαν. Καὶ ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ κληῖρου θέον νὰ ἦναι, κατὰ τὸν Κοραῆν, ἐκ τῶν κυρίων μελημάτων τῆς νέας ἑλληνικῆς πολιτείας· διότι ἐξ ἐναρέτων καὶ πεπαιδευμένων ἱερέων ἐξήρτηται ἰδίως ἡ ἠθικὴ ἐποικοδόμησις τῆς ἀπελευθερωθείσης Ἑλλάδος. Κληρικοὶ ἀπαιδευτοὶ καὶ φαυλόβιοι, ἐπιλέγει, ἀρκοῦσι μόνον νὰ ἀνατρέψωσι καὶ τὸ κάλλιστα συγκεκριτημένον τῶν πολιτευμάτων· κληρικοὶ δὲ πεπαιδευμένοι καὶ χρηστοθήεις, διορθοῦντες τοὺς κατὰ μέρος πολίτας καὶ ἠθοποιοῦντες τὰς ψυχὰς αὐτῶν, διορθοῦσι κατὰ μικρὸν καὶ τὰς κακίας τῆς πολιτείας. Αὗται δὲ αἱ περὶ διαπλάσεως

τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου παραινετικά τοῦ Κοραῆ εισηγήσεις ἰσχύουσιν ἔτι καὶ σήμερον, ὅποτε ὡς μὴ ὤφελεν, οἱ παρ' Ἑλλησι διδάσκαλοι τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς οὐ μόνον οὐδαμῶς εἶναι κρείσσονες τῶν προγενεστέρων διδασκάλων, ἀλλὰ καὶ φωρῶνται οἱ πλείστοι ἐστερημένοι μὲν τῆς χρειώδους προκαταρκτικῆς παιδείας, ἐλάχιστα δὲ καὶ οὐδαμῶς συνειδότες τὰ καθήκοντα τοῦ ἀποστολικοῦ ἐπαγγέλματος.

Κατὰ τὸν Ιούλιον τοῦ 1822 ἐξέδωκεν ὁ Κοραῆς «δαπάνη τῶν ἀναξίως δυσπραγησάντων Χίων» τὰ Ἠθικά Νικομάχεια τοῦ Ἀριστοτέλους (τεσσαρακαιδέκατον τόμον τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, τῶν Πολιτικῶν ἀποτελοῦντων τὸν τρισκαιδέκατον) προσφωνήσας αὐτὰ «τῆ νεοσυστάτῃ Πανελλήνων πολιτεία». Ἐπειδὴ, ὡς εἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, τὸ ἦθος, εἶναι, κατὰ τὴν ἀριστοτελικὴν ἔννοιαν, μέρος τῆς πολιτικῆς ἢ δὲ περὶ τὰ ἦθη πραγματεία ἀρχὴ τῆς πολιτικῆς, ἢ ἔκδοσις τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων, ἔδει νὰ προηγηθῆ τῆς τῶν Πολιτικῶν· ἀλλ' ἔνεκα τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἐνόμισεν ὁ Κοραῆς σκοπιμωτέραν καὶ πλεον ἐπέλγουσαν τὴν περὶ τῶν Πολιτικῶν πραγματείαν, διὸ καὶ δὲν ἐφύλαξε τὴν φυσικὴν τάξιν, ἐξέδωκε δὲ πρῶτον τὰ Πολιτικά καὶ εἶτα τὰ Ἠθικά. Εἶναι δὲ τὰ Ἠθικά Νικομάχεια ἐφάμιλλα πρὸς τὰ Πολιτικά κατὰ τὴν ἐμβρίθειαν καὶ τὴν εὐμέθοδον διαπλοκὴν τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν. Ἀφότου, κατὰ τὸ 1545, τὸ ἐν Γρέιφσβαλδ πανεπιστήμιον ἀνεκήρυξε τὰ Ἠθικά τοῦ Ἀριστοτέλους «ἐκπρεπέστατον καὶ τελειότατον πάντων τῶν παραπλησίων φιλοσοφικῶν πονημάτων», τὸ ἀριστούργημα τοῦτο τοῦ Σταγειρίτου διετέλεσε καὶ διατελεῖ ἔτι καὶ σήμερον μελετώμενον, ἐρμηνευόμενον καὶ θαυμαζόμενον ὑπὸ πάντων τῶν φιλοσοφούντων. Ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι οὐ μόνον τῆς λογικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς ἠθικῆς ὁ πατήρ, καθὼς ἀπεφάνητο τῷ 1858 ὁ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Βερολίνου καθηγητῆς καὶ ὄντως ἀριστοτελικὸς φιλόσοφος, Ἀδόλφος Τρενδέλεμβουργ. Ἐπὶ τῶν μέσων αἰώνων, τὰ Ἠθικά Νικομάχεια ἦσαν προσφιλέστατον ἀνάγνωσμα τῶν καθολικῶν θεολόγων· ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Ὀλλανδίᾳ πολυῖστορες ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως τῶν Γραμμάτων ἤγον ἐν μεγίστῃ τιμῇ τὸ ἀριστοτελικὸν τοῦτο πόνημα. Ὁ Μελάγχθων ἐν Γερμανίᾳ, ὁ Δανιήλ Εἰνσιος ἐν Λουγδούνῳ τῶν Βατάβων καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν τότε φωστήρων ἠσχολήθησαν περὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων· αὐτόθεν ἤρρανίσαντο πολλὰ ὁ Σπινόζας καὶ ὁ Λεϊβνίτιος· ἐπὶ τέλος δὲ καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Κάντιος, ὁ ἐπικρίνας τινὰς τῶν ἠθικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους δοξασιῶν, δὲν διέλιπεν